

Миомир ДАШИЋ*

ИВАН БОЖИЋ (1915–1977)
ТЕМЕЉИТ ИСТОРИЧАР НАШЕГ СРЕДЊЕГ ВИЈЕКА

*Поштовани колеге академици,
Уважени њосјетници и слушаоци Академијске научне трибине,
Даме и њосјодо,*

На овој трибини поднесено је много научних саопштења, говорено је и о другим актуелним темама из области умјетности, али је било мало бесједовања о научном и интелектуалном учинку стваралаца — првих чланова, утемељивача ове кровне научне установе у црногорској држави. Наша средина има невјероватну особину, за разлику од других националних културних средина, да брзо и лако заборавља своје заслужне научнике, па и умјетнике, иако им је дјело непролазне вриједности. Ријечју, у нас, одмах после смрти, управо заборављају се и најпознатији и најзаслужнији појединци.

Да ову бесједу започнем овим ријечима пријекора подстакло ме је готово заборављено име академика др Ивана Божића, професора Београдског универзитета, темељног истраживача нашег средњег вијека, медиависте који је заорао једну од најдубљих бразда у историографији Црне Горе. Име овог Бокеља, иако је научно било чувено и цијењено за његовог живота у научним круговима не само у јужнословенским земљама, него и у Европи, прије свега у

* Академик Миомир Дашић, ЦАНУ

сусједној Италији, Француској и Аустрији — као да је заборављено овдје, у Црној Гори, мада је дао велики научни допринос, прије свега црногорско-српској и балканској историографији и култури уопште. Да ли је баш случајно што неки савремени историчари заобилазе научно дјело Ивана Божића, истраживача и истакнутог писца историје Црне Горе средњег вијека, аутора врских уџбеника, универзитетског професора, редовног члана ЦАНУ и дописног члана САНУ, великог ствараоца европске културе? Управо због те тужне чињенице, када смо свјесни да се посљедњих година врши фалсификовање историје, позивам поштоваоце историјске истине и истакнута интелектуална научна имена, прије свега историчаре научног знања и моралног интегритета, књижевнике, научне посленике других наука и политичку елиту — све којима је стало до његовања научне мисли и поштовања наше истинске културне баштине, да се заложу да се стане на пут заборављању људи и њихових вриједних дјела. Јер док се не вратимо изворним дјелима какво је Божићево, које појединци, у име „нове науке”, намјерно прећуткују, не помињу га као да је изгубљено, затамњено и гурнуто у прашину, нећемо моћи доносити правилан суд ни о прошлости нашег средњег вијека, ни о нашој савременој историји, а то значи да се нећемо исправно усмјеравати на будућност Црне Горе.

А да ли Иван Божић, незаобилазно име у нашој медиавистици, један од темељних аутора *Историје Црне Горе*, може бити прећуткиван од неких нестручних писаца нашег средњег вијека, а који се бестидно служе његовим резултатима?

*

Иван Божић био је међу првим члановима Друштва за науку и умјетност Црне Горе, изабраним 6. марта 1973. године. Три године касније постао је редовни члан Црногорске академије наука и умјетности, која је формирана *Законом о Црногорској академији наука и умјетности* Скупштине Социјалистичке Републике Црне Горе 10. марта 1976. године. Његова дјелатност у ЦАНУ трајала је, нажалост, релативно кратко, али и за то вријеме он је својом научном активношћу оставио видног трага у раду ове највеће научне установе у Црној Гори.

Иван Божић је рођен 23. априла 1915. године у Макарској, у јеку Првог свјетског рата, али послије неколико недјеља родитељи су га пренијели у Прчањ, гдје је растао у очевој кући, на обали Бокоторског залива. Осам година гимназијског школовања провео је у Дубровнику, гдје је учио познату класичну гимназију. Био је даровит ђак. У Дубровнику се гимназијалац Божић срео с професором Михаилом Динићем који је предавао историју на Учитељској школи, а који ће Божићу касније на Филозофском факултету у Београду бити професор и узор у научном раду.

У дубровачкој гимназији Божић је стекао солидно образовање, упућен је у класичне језике (латински и грчки), као и у савремени француски и италијански језик, што је био чврст темељ за студије историјских наука које је изабрао за свој животни позив. На Филозофском факултету у Београду студирао је историју као главни предмет, у комбинацији с класичним језицима, археологијом, књижевношћу, етнологијом. За вријеме студија, будући да је свратио на себе пажњу својих професора, радио је као библиотекар Семинара за Општу историју средњег вијека и помоћне историјске науке. Дипломирао је 1938. године са одличном оцјеном. Послије одслужења војног рока кратко вријеме је почео да службује као суплент Гимназије у Котору, а убрзо је позван за асистента на Катедри за општу историју средњег вијека и помоћне историјске науке, Филозофског факултета у Београду, чији је шеф био проф. др Виктор Новак, гласовити стручњак за палеографију и дипломатику.

Академик Новак је на Филозофски факултет у Београду дошао из Хрватске 1924. године, гдје је свој предмет засновао „по обраци средњоевропских универзитета, код којих су предмет Помоћне историјске науке испуњавали: латинска палеографија, царска и папска дипломатика и хронологија примењивана у канцеларијама Италије и средње Европе”. Што се тиче ћирилске палеографије, уколико се тада предавала, везивана је за старословенски језик, дакле изван студија историје. Такво стање је затекао Божић избором за асистента 1940, а већ сљедеће 1941. године Априлски рат и окупација земље учинили су да млади научник западне у материјалне неприлике и да се свих ратних година бори са оскудицом. Својим пријатељима причао је да је због немаштине током ратног времена већ тада било нарушено његово здравље. Пошто је

Универзитет послије Априлског рата престао с радом, Божић је, да би колико-толико могао да опстане, предавао историју и језике у једној приватној гимназији, у којој су ђаци могли свршити и по два разреда годишње.

Када је 1944/1945. године обновљен рад БУ, Божић је био међу првим наставницима који су отпочели наставу на Филозофском факултету. Иако у звању асистента, добио је повећане дужности — држао је курс Опште историје (не само средњег вијека) за све групе студената којима историја није била главни предмет (историја умјетности, етнологија, географија). Иначе, наставнички рад И. Божића био је посвећен општој историји средњег вијека и помоћним историјским наукама. Као предавач ауторизовао је скрипта из Опште историје, која су дуго година служила студентима за спремање испита, и након што је престао да држи свој курс предавања. Његовим скриптурама смо се испомагали и ми са групе Историја, уз универзитетске преводе совјетских уџбеника *Историја средњег века I* (Београд, 1950) и *Историја средњег века II* (Београд, 1952), који су штампани, донекле, допуњени у Божићевој редакцији.

Иван Божић био је један од оних универзитетских наставника који се интензивно бавио педагошком страном свог позива све до краја живота. Његова активност на том плану испољавала се у настави са студентима, у спремању научног подмлатка, као и настојању да да допринос унапређењу наставе историје у читавом образовном систему. Сима Ђирковић, као његов блиски сарадник, каже да је Божићева „педагошка ангажованост имала своју цену”, поготову од како се проширила на студенте историје, којима је као предавач (универзитетско звање) држао курсеве из Опште историје средњег века. Под том цијеном Ђирковић има „на уму одвајање од научног рада, коме се такође посветио, вођен својим личним побудама и усмеравањем најбољим традицијама Београдског универзитета, који није престајао да захтева од својих сарадника да повезују истраживачки и предавачки рад”.

Стога се може рећи да Божићева библиографија првих десет послужератних година претежно биљежи приказе, краће истраживачке радове и рад на уџбеницима: *Историја Рима* (1947), *Историја старог века. Исток и Грчка* (1947) — редиговани преводи совјетских универзитетских уџбеника. Ваља рећи да се он, за разлику

од старије генерације историчара који су избјежавали рад на превођењу и адаптирању совјетских уџбеника, врло савјесно педагошки ангажовао на том послу, допринијевши смањењу извјесних грешака у њима, али није могао ништа урадити „против њиховог сивила и догматичности”.

Божићева библиографија до почетка педесетих година прошлог вијека биљежи мање студије и друге истраживачке радове из оквира историје Дубровника и Османског царства. Тада је публикувао два тематски различита истраживачка монографска текста: „Херцеговачки-санџак бег Ајаз” и „Економски и друштвени развитак Дубровника у XIV и XV веку”. Нарочито је свратила научну пажњу студија о турском освајању Херцеговине, веома документована, с пуно нових чињеница и критички осмотрена. У његове радове из тог периода ваља споменути и студије: *Француски дневник о походу Мустафе II 1696. године и Млечани према наследницима херцегине Стефана*, јер доносе значајне новине у новооткривеној грађи, а и одликују се поузданом интерпретацијом.

Студија о Дубровнику рађена је у духу оновремене службене преоријентације у историографији, са задатком да се осмотре, с далеке историјске ретроспективе, све оне покретачке снаге које су дјеловале на историјска збивања у Дубровачкој републици у доба развијеног феудализма, као и на прилике у окружењу. Како је економски и друштвени развој раније био по страни и историјског истраживања, готово занемарен и непроучен, то је ширење интересовања за тематику о материјалним основама цивилизације само по себи било добро, али било је лоше то што је приступ том проучавању био схематизован и заодјенут фразама преузетим из совјетске историографије, фразама које су замјењивале конкретну историјску грађу. Божић је одбацивао тај новогovor у историјској науци, што је у оно вријеме могло бити са идеолошког аспекта врло ризикантно, за разлику од каснијег, када се није морало ићи по строгом марксистичком совјетском историографском моделу, обрасцу.

Иван Божић је у марту 1952. године одбранио докторску дисертацију: *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, у којој је испољио велико истраживачко умијеће. Исте године, и под истим насловом, дисертација је објављена у издању Историјског института у Београду. И поред напорног истраживања које је Божић обавио

припремајући докторску дисертацију, вријеме је било кратко да претресе грађу богатог Дубровачког архива до краја XV вијека. Стога се претежно ослонио на познату збирку биљежака и исписа докумената из ДА румунског историчара Николе Јорге за историју крсташких ратова у првој половини XV вијека, као и на серије докумената које нијесу публиковане.

Божић је у поменутој дисертацији успио критички да прикаже више од једног стољећа дубровачко-турских односа и то у свим мјенама које су пратиле те односе, почев од времена Косовске (1389) и Никополске (1441) битке, па до пуне зависности од Османског царства које је опколило и територију Дубровачке републике 1465. године. Његова дисертација је дуго „остала нека врста тешко достигнуг идеала и непосредно и посредно је утицала на појаву и лик десетине теза на тему Дубровника и... ‘неки део Балкана или Медитерана.’” Овом књигом први пут је Божић освијетлио, на основу богатог документарног материјала Дубровачког архива, односе Дубровачке републике и Османлија од њихових најранијих мало познатих додира, до потпуног овладавања Балканским полуострвом.

Послије одбране дисертације Божић је изабран за доцента (1953) на предмету Општа историја средњег века (до тада је предавао овај курс у звању предавача — имао је 38 година), мада је наставним искуством и научним резултатима далеко био изнад тог универзитетског звања. Двије академске године, 1953–1954, боравио је у Француској. Иако је у Париз послат као лектор за српскохрватски језик, његова наставна активност била је много шира него што се подразумијевало под лекторством — подучавање студената језику и култури на јужнословенском студију. Божић је свој боравак на Сорбони искористио и за лично усавршавање у науци. У Паризу се ближе упознао и са дјелима професора чувене историјске школе аналита. То је било вријеме када је Фернан Бродел, свјетско име историјске науке, окупљао младе истраживаче из свијета и упућивао их у научну методологију историјске науке коју је конституисао чувени часопис *Анали*, на основу ранијих историографских резултата Марка Блока и Лисијена Февра.

Двије године боравака на Сорбони биле су од битног утицаја за Божићев интелектуални профил и метод даљег научног рада. По повратку у Београд, обогаћен многим новинама у струци и култури,

успјешно је наставио универзитетску каријеру: 1957. изабран је за ванредног, а 1961. године за редовног професора. У годинама када је био у звању ванредног професора истовремено је био и испитивач на државним испитима за професоре у државној комисији Социјалистичке Републике Србије. Тих година се ослободио и бриге о вођењу курсева за групе ван историје (историје умјетности, етнологије и географије), што му је омогућило да се више посвети општој историји средњег вијека и помоћним историјским наукама. Одласком у пензију његовог великог учитеља Виктора Новака постао је шеф катедре за предмете Општа историја средњег вијека и Помоћне историјске науке.

Од 1954. до 1958. године Божић је изводио наставу из Опште историје средњег вијека и на новоотвореном Филозофском факултету у Новом Саду. Услиједила је деценија и по интензивног стваралачког рада, која је крунисана многим научноистраживачким и педагошким резултатима Ивана Божића. У том периоду он је био успјешан декан, 1962–1964, на Филозофско-историјском факултету (одвојеном од Филолошког факултета). Божић ће остати запамћен као декан и по успјешном организовању обиљежавања стогодишњице оснивања Велике школе у Београду (1864–1964). Прослава је била повод да он, декан, да предлог и за подизање нове пријекно потребне зграде факултета (довршена 1974), а као резултат научно-наставне активности штампана је и обимна књига *Што јодина Филозофској факултету*, која чини темељ историје високог школства Србије. У књизи има много драгоцених података и о школовању Црногораца на Великој школи, касније Београдском универзитету.

Професор Божић је шездесетих и прве половине седамдесетих година један од најактивнијих историчара у Србији и у цијелој оновременој југословенској држави. Обављао је значајне функције у струковној асоцијацији: предсједник Историјских друштава Србије и предсједник Савеза историчара Југославије. Био је уредник часописа *Историјски гласник*; покренуо је и уредио часопис *Acta Historica*, програмиран за објављивање најважнијих историографских радова на страним језицима. Први и једини број под његовим уредништвом изашао је 1970. године у Београду, али часопис се угазио чим је Божић препустио уредништво.

Божих се научно и педагошки формирао уз елитну групу историчара која је подигла углед београдске историјске школе до европских научних висина. Најприје студент Владимира Ђоровића, Васиља Поповића, Станоја Станојевића, Виктора Новака и Васа Чубриловића, потом научно наставио да сазријева уз Новака, Чубриловића, Михаила Динића, Јорја Тадића и Георгија Острогорског — био је први од млађих историчара који је ушао у круг ове интелектуалне научне елите. Он је, у ствари, представљао карику која је повезивала генерације предратних професора, који су послије вишедеценијског рада силазили са својих катедара (одласком у законски стечену пензију или отргнути из живота смрћу), и генерације које су се образовале послије Другог свјетског рата и тек се пеле степеницама универзитетских и других научних звања. То је видљиво и по његовим научним и педагошким резултатима. Тако, на примјер, он се у ауторском колективу *Историје народа Јуџославије*, I јавља као један од најмлађих сарадника, а седам година касније (1960) већ је водећи међу ауторима на писању двије књиге *Прегледа историје јуџословенских народа*, које су првенствено служиле за наставу историје у гимназији и на вишим педагошким школама. Божих је и каснијим подухватима на писању *Историје Јуџославије* и *Историје Црне Горе* био међу водећим члановима уређивачких тимова и један од аутора (сарадници су махом били његове млађе колеге).

Наставио је да се интензивно бави истраживачким радом и у првој половини седамдесетих година прошлога вијека. Као врстан познавалац историјске грађе Дубровачког и Которског архива наставио је да се бави истраживањем прошлости средњовјековне Зете и њеног окружења. Осим у ова два архива истраживао је пуних осам мјесеци (1960. године) и у Венецији, у тамошњем архиву и другим установама које посједују историјску грађу о средњовјековној Зети, као што су Museo Corer-Biblioteca Marciana.

Јер од времена хрватског историчара Шиме Љубића мало се систематски истраживала архивска грађа венецијанских архива о историји југословенских земаља, укључујући и Зету, односно Црну Гору. Божих је ту архивску грађу искористио за писање својих радова, а остатак тих значајних исписа похранио је у Архиву САНУ, у Београду, гдје га могу слободно користити генерације историчара. То његово проширење изворне грађе из венецијанских архива

знатно је допринијело освјетљавању прошлости средњовјековне Зете, сјеверне Албаније и њихових сусједних области. Ти документи су Божићу дали могућности да освјетли многа до тада тамна мјеста из историје зетске средњовјековне државе.

Иван Божић је својим радом дао значајан допринос развијању модерне социјалне историје у нас. Упоредо док је овај наш познати историчар, Бокел, у Венецији истраживао грађу за завичајне теме средњег вијека, други црногорски, такође познати, историчар — Глигор Станојевић, претресао је архиве у Венецији и користио документе за писање историје Црне Горе од краја XV до краја XVIII вијека. И то Станојевићево истраживање у Венецији, као и Божићево, помогло је да се освјетле многе тмине из најстарије прошлости Црне Горе, све тамо до краја XVIII вијека.

Грађа венецијанског поријекла, као и новооткривени извори из турских архива које је истраживао и користио Бранислав Ђурђевић, чинили су солидан темељ за писање синтезе *Историје Црне Горе*, коју је водила Редакција формирана у Црној Гори. У другом тому друге свеске *Историје Црне Горе* (стр. 49–370), прилог Божићев је у правом смислу књига за себе, књига у књизи, у којој је обрађен историјски развој свих територија које улазе у састав данашње Црне Горе у раздобљу од 1385. године до коначног пада државе Црнојевића 1496. године. Та територија није много пространа, али је привредни и друштвени живот на њој био врло сложен јер је обухватала поред земљорадничких и сточарске предјеле, затим градске комуне са дистрикцима, а „све то са врло издиференцираним и етнички шароликим становништвом”. У вријеме које је обрађивао Божић на просторима који чине данашњу Црну Гору били су веома сложени привредни и политички односи. Он је показао како су се ту преплитали и сукобљавали интереси српских владара и локалних династа, Млетачке републике, чији је утицај јачао њеним продором с мора, и Османлија, који су се читаво стољеће мијешали у локалне прилике и сукобе, док на крају XV вијека нијесу овладали земљом Црнојевића. Божић је та комплексна збивања обрадио изврсно, саопштавајући веома много новог како у појединостима, тако и у сагледавању цјелине.

О Божићевим хеуристичким подухватима у писању историје средњевјековне Зете — Црне Горе и њених сусједних области говори и

његов циклус *Поморје*, сам га је тако назвао, старим књишким именом. *Поморју* је претходила студија, у ствари омања његова књига *Доходак царски (Поводом 198. члана Душановој законика раковачкој рукойиса)*, у којој је посветио велику пажњу објашњењу, *соћа*, намета на баштину. Ипак, он је у овој расправи оставио отвореним нека друга темељна питања, као што су: „да ли одредба потиче из Душановог времена или је уметак каснијих редакција Законика, колики је то био терет, затим питање ко је заправо плаћао соће, да ли зависни људи, што је заступао Божић, или слободни баштинници, што би произлазило из дословно схваћеног текста нормe: да давајом сокие и бојускоу да боебајом по закону” — пише С. Ђирковић. Овом својом књигом он је продужио напоре Стојана Новаковића и Константина Јиричека за разрешење система намета и даждина у средњовјековној Србији и Зети.

Ваља истаћи да се Божић истраживачки позадавио и темом војевања у држави Немањића, које је подразумијевало слободан статус, привилегије, а не зависност: „војнику се коњ не товари и товара не носи баш у Душаново доба”. И у студији поводом 198. члана *Душановој законика* Божић је, као и у расправи „Коњ добри и оружје” (објављена 1956), мајсторски тумачио одредбе *Душановој законика*, ослањајући се чврсто на оно што се зна „о општем друштвено-економском контексту” у оновременој Србији.

Из завичајне историје Боке Которске и ширих простора Божић је обрадио више тема. Тај циклус је почео расправом: „О јурисдикцији которске дијацезе у средњовековној Србији” (1953); затим наставио: „Село Богдашићи у средњем веку” (1957); „Средњовековни Паштровићи” (1959); „Превлака — Тумба” (1963); „Proniarии et capita” (1969); „О Дукађинима” (1964); „Земљишни систем у млетачкој Албанији” (1964, у француској верзији); „Катуни Црне Горе” (1968). Осим ових објавио је и неколико мањих расправа из историје Поморја, које је Божић, пред крај живота, определијелио за књигу *Немирно Поморје*, постхумно публикована (1979).

Сви наведени радови, а и други из историје Зете, углавном су пионирског карактера. Они заузимају значајно мјесто у научном опусу Ивана Божића, незаобилазни су у црногорској историографији уопште. Овај научник је показао да су градови на црногорском дијелу јадранске обале, са својим ближим залеђем, у средњем

вијеку имали привилегован положај, освијетливши те појаве анализом изворне грађе из Дубровачког, Которског и Венецијанског архива. Као изврстан истраживач, анализом новооткривених докумената освјетљавао је поједина гранична подручја и уводио их у историографију. Он је, обрађујући наоко мале и локалне теме, успјешно показао како се и на малом простору могу сагледати и неки од општих историјских процеса одређене епохе. Као ријетко који историчар имао је дара да уочи, на основу исказа неког документа, оно што је најбитније и карактеристично не само за конкретан историјски оквир, него и за много шири простор и проучавану епоху. Примјер за то је његова обимна монографија о селу Богдашићи у којој је јасно показао да је оно припадало некадашњем властелинству Манастира Св. Михаила на Превлаци — сједишту Зетске епископије и потом митрополије. У ствари, Божић је обрађујући до тада непознату историју овог села успио да освјетли „судбину властелинства у критичном периоду друге половине XIV века”, односно да „препозна потресе који су пратили оно што традиционално називамо распадом Душановог царства”.

Однос града и села у зетском Приморју Божић је синтетички обрадио у посебној расправи: Град и село у Зетском приморју у XX вијеку.

И Божићева расправа о средњовјековним Паштровићима (1959) може се узети као научни узор како се на ограниченом простору могу пратити историјски процеси карактеристични за читаву епоху. Показао је, на примјер, како је племенита општина Паштровића, карактеристична по свом архаичном уређењу и друштвеним односима, по аутономији и славним традицијама, успјела да се одржи све до XIX вијека. Да током више вјекова прати друштвено-економско стање и политичке прилике у Паштровићима омогућила је Божићу грађа коју је лично открио, показавши услове за настанак општина с аутономним статусом и привилегијама, као и да освјетли њихово уређење с војводом и племенским збором који је чинило дванаест племена.

И. Божић, Б. Павићевић и И. Синдик су приредили као уредници и *Паштровске исјаве XVI–XVIII вијека*. Предговор овој књизи грађе написао је И. Божић, стр. XIV (издавач Државни архив Црне Горе, Београд, 1959). Књига представља драгоцену студију о

прошлости Паштровића. Божић чињенично доказује да су се Паштровићи, приморски крај између Будве и Бара, од 1423. године, „уз привремене прекиде у XV вијеку” и све до 1797. године, налазили под влашћу Млетачке републике као самостална општина, „у којој није било никаквог непосредног представника млетачке власти”. Аутономију Паштровића укинули су Французи тек 1807. године. За све то вријеме власт у Паштровићима имао је Збор, „чији је управни орган — банкада — био састављен од четири судије, двојице војвода (у XV вијеку помиње се само један војвода) и дванаесторице властеле из дванаест паштровских племена, која су се образовала од потомака старих властелинских породица”. Све то потврђују историјски извори — домаће и стране провенијенције — које Божић с правом именује исправе Паштровића. Он је у Предговору изложио листу исправа по хронолошком реду јављања, и показао ко их је од историчара, када и гдје фрагментарно објављивао и користио.

Збирка *Паштровске исправе XVI–XVIII вијека*, коју су уредили Иван Божић и Бранко Павићевић (без изненадно преминулог др Илије Синдика) послужила је као образац за касније објављивање још двије књиге исправа о Паштровићима (1990. и 1999), али оне нијесу имале научни дух студије Ивана Божића.

Оцјењујући историографску вриједност Божићеве расправе о Паштровићима, велики зналац наше и европске историје средњег вијека, његов млађи колега Симо Ђирковић, каже: „Успео је да конкретним савременим подацима о личностима и породицама, не ослањајући се на хипотезе и аналогije, оцрта паштровска племена на почетку млетачке власти и да, истовремено, баци понеки трачак свјетлости на њихову прошлост из доба владавине Балшића и посљедњих Немањића. Он је документима оспорио паштровске легенде о повластицама, наводно добијеним од римских царева, а упоредо с тим показао је и како су се формирала њихова племена у српској средњовјековној епохи.” Том расправом дао је заиста значајан прилог не само сазнању о постанку и развоју племена Паштровића, него и историји племенског друштва Црне Горе уопште.

Божић је још и у неким другим студијама и расправама, као што су *Катуни Црне Горе* (1968), у којој је утврдио поријекло и првобитно значење термина Црна Гора, и показао да су катуни чинили

привредно-друштвену основу настанка црногорских племена. И расправом „Прилике у српским западним областима” (1964), знатно је обогатио историјску науку у нас.

У расправама о катунима и ратничким дружинама, чије је основне садржаје синтетизовао у *Историји Црне Горе*, Божић је документовано показао како се стољећима одвијао процес асимилације старосједилачког балканског становништва и његово славенизирање и укључивање у српско, односно црногорско друштво. Тај историјски процес трајао је стољећима на црногорском тлу. У том процесу наше друштво је добијало различите форме, зависно од савремених услова и епохе. Резултат тих Божићевих истраживања јесте да није било најважније ријешити питања о тзв. територијализацији племена и о томе да ли је појам Влах етнички или је појам влах (сточар) социјални, односно да ли појам Влах значи исто што и етноним Србин, већ, прије свега, освијетлити друштвена стања и процесе који су те мијене пратили. Његова је заслуга и што је покренуо у нашој науци до тада још недодирнуту тему о сиротињи и њеном социјалном положају и дао битан допринос њеном расвјетљавању. Ту расправу је написао на француском језику: *Les pauvres et la pauvreté en Serbie aux XIIe et XVe siècles* и објавио у Паризу. Исто тако, покренуо је и питање о утицају великих политичких дешавања у историјским преломима на промјене у српском друштву послје смрти цара Душана.

Иако се у настави и у истраживањима, углавном, бавио средњовјековном историјом, због недостатка изворне грађе Божић се, као и већина модерних српских и југословенских медијевиста, није посебно занимао раним средњим вијеком. Једино је у једном колективном дјелу, насталом из научног скупа, „који је имао за циљ да компаративним приступом осветли процес настајања народних држава, дао (је) свој поглед на формирање српске државе”.

Ваља скренути научну пажњу и на Божићеву расправу о *Земљишном систему у Млеђачкој Албанији*, у којој је виспрено, на основу изворног материјала, извео темељне закључке о општим процесима карактеристичним за крај нашег средњег вијека и оновремене Албаније. Наиме, у овој расправи — чврсто ослоњеној на Скадарски катастар (земљишник) из 1416/1417, одраније критички издат, али мало коришћен, уз нове архивске податке које је прикупљао,

— успио је да освијетли економски и друштвени смисао многих детаља у катастру и да одговори на нека питања од ширег историјског значаја, као што су: насељеност и културни пејзаж Зете, дажбине и обавезе сељака према држави и феудалцу, социјални профил и начин живота пронијара, и, наравно, чланова тзв. ратничких дружина. Одговоре на питање шта је пронија и какву су друштвену позицију имали пронијари, Божић је историјски разложно изложио у својој расправи *Proniari et capita* (1969).

Осим истраживања грађе и писања о областима Зете, Дубровачке републике и Херцеговине, Божић је коментарисао и *Пољички сџајуйи*, познати документ из XV вијека. Примјењујући поступак сличан оном у расправи о Паштровићима, он је, у студији *Племенији људи Пољичани у XV веку* (1971), на основу млетачке изворне грађе, успио да изврши реконструкцију друштвених односа у општини Пољице (Сјеверна Далмација). Показао је да се пољичка општина развијала у другачијим друштвеним односима и условима од Паштровића, али и да се и она дуго одржала са својим аутономним привилегијама и уређењем. Сима Ћирковић у вези с тим закључује: „Овим студијама које су се појавиле готово упоредо са Хумско-требињском властелом Михаила Динића (1967), положени су били темељи за упознавање процеса настанка племства у оквирима жупа и ужих области, познатог у многим земљама. Племство се није генерисало искључиво на дворовима владара и у владаревој служби, већ и кроз неупоредиво масовније процесе унутар појединих предела, жупа или области. Услед дисконтинуитета проузрокованог турским освајањем овај део средњовековног племенитог друштва није имао услова да се покаже и афирмише, осим оног дела у специфичном и веома измењеном облику у племенима патријархалних сточарских области.”

Иван Божић је у својим радовима саопштавао много новооткривених података који употпуњују слику историјског процеса о томе шта се све дешавало и мијењало у племенима патријархалних сточарских крајева не само на тлу Црне Горе крајем средњег вијека, а што се поклапало с турским освајањима балканских земаља.

Научноистраживачки рад Ивана Божића у основи је био усмјерен према монографским и детаљним истраживањима, у којима је могуће остварити сигурне резултате на основу конкретног историјског

материјала — писаних извора, али он се није устручавао ни од синтетичких захвата. И у тој врсти радова постављао је себи строге критеријуме, као што их се држао при писању конкретних тема, посебних студија и расправа. У вези с тим, потписници реферата за избор И. Божића у Српску академију наука и умјетности 1976. године, академици Виктор Новак, Григорије Острогорски и Васо Чубриловић и дописни члан Сима Ђирковић, изrekli су, између осталих оцјена, и следеће:

„Резултатима свога научног рада и наставничким радом на Филозофском факултету, гдје је образовао више својих ученика и утицао на развој читаве данашње средње и млађе генерације научника проф. др Иван Божић стекао је велики углед и поштовање историчара у земљи и иностранству. То нарочито долази до израза у поверењу које му је указивано и признањима која су му додељивана.” Поменути академици, најкомпетентнија научна имена историјске струке, закључили су свој реферат судом: „Да је проф. др Иван Божић у току три деценије рада створио обимно и многоструко дело изванредних квалитета у коме истовремено долазе до израза прецизан и сигуран рад са изворима, оригиналност у откривању нове проблематике и несвакидашњи дар за синтезу. Својим књигама и студијама дао је велики допринос бољем познавању наше средњовековне историје.”

Проф. др Божића је Скупштина САНУ 1976. године двотрећинском већином изабрала за дописног члана САНУ.

*

Велики допринос, као што је већ речено, Божић је дао и у писању *Историје Црне Горе*, која је рађена под руководством редакције коју је формирало оновремено Извршно вијеће (влада) Црне Горе. У другом тому друге свеске, он је аутор за период од 1385. до краја XV вијека (стр. 49–371). Његови текстови у овој *Историји Црне Горе* претежно су засновани на сопственим истраживањима, јер је располагао прворазредном грађом коју је пуне двије деценије прикупљао, и знатан дио користио у својим монографским радовима. Ријечју, Божић је у *Историју Црне Горе* зналачки уградио резултате својих претходно објављених студија и расправа о појединим

проблемима и историјским догађајима и, наравно, и велику количину неупотријеђене грађе.

Божић је био у ситуацији да се у писању свог најобимнијег дјела у *Историји Црне Горе* користи и својом необјављеном грађом, као и резултатима претходника. Предмет његове обраде био је веома сложен, будући да територија Републике Црне Горе, која је била политички оквир предмета, у средњем вијеку није представљала цјелину, већ су је чинили различити геополитички дјелови, области. Градови у Приморју, сваки особен по величини, комуналном уређењу, друштвеној структури и ослонцем на залеђе; унутрашњост земље била је особена по земљишним односима, затим ту су широка подручја са сточарским начином привређивања, дакле, много шири подручја од оних која су покривали катуни Црне Горе, али приближне друштвене структуре и начина живота; специфична обиљежја имале су и жупе старе Дукље и Зете, као некадашња средишта политичког и друштвеног живота; најзад ту су и жупе Полимља и Потарја, о којима због удаљености од Приморја није било довољно писаних докумената, али и на њих се проширује онај свијет који Божић именује као свијет катуна и ратничких дружина. Све је то он зналачки повезао и рељефно оцртао у својим дјеловима у *Историји Црне Горе* и књизи *Немирно Поморје*.

И. Божић је сматрао рад на писању *Историје Црне Горе* великим научним интелектуалним подухватом. Он је на том послу дуго година предано радио. И успио је да напише у њој поглавља од незаобилазне трајне научне вриједности. Неки данашњи тобожњи медијеисти, који покушавају да пишу „нову” средњовјековну историју Црне Горе, испољили су немоћ да се макар приближе Божићевој синтези, а камоли да је превазиђу. Узалудни су ти покушаји превредновања његовог дјела, чврсто заснованог на прворазредној историјској документацији и високом научном исказу у форми бриљантне историјске синтезе. Иван Божић је овом синтезом историје средњовјековних простора данашње Црне Горе дао незаобилазан прилог историографији ове земље. Ту су и многи други његови радови посвећени многоструким проблемима из, не само средњовјековне прошлости Црне Горе, него и ширих простора.

Седамдесетих година — послје завршетка рада на *Историји Црне Горе*, што је сматрао својим великим успјехом, и био је заиста

велики, и још недостижан и послије четрдесет година од њене појаве — Божић се враћао и неким темама које су га интересовале још у млађим данима стваралаштва. Додуше, он неке теме никада није ни напуштао, већ их је, дајући предност пречим предметима обраде, само држао по страни. Биле су то теме које су се, углавном, тичале историје Дубровачке републике, као што су: *Појава хуманизма у Дубровнику* (1955); *Дубровачки канцелар Ксенофон Филелфо* (1970); *Две белешке о Филију де Диверсису* (1970, и 1975. на италијанском језику). Као одличан зналац италијанског језика, Божић је превео и спис Филипа де Диверсиса (раније су га читали само они који су били упућени у италијански језик), *Ојис њоложаја, зѣрада, државној уређења и њохвалних обичаја славноја ѣрада Дубровника* (1973). Осим овог интелектуалног подухвата Божић је учинио напор и да допуни изгубљене дјелове Држићеве комедије *Манге*. То је могао да уради само историчар који је имао и књижевног дара. Осим књижевног, Божић је имао дара за сликарство, и у тој умјетности се огледао.

Овај наш историчар, по рођењу Бокел, заслужан је и за појаву више расправа из тематског „каторског круга”, као и неколико студија о Деспотовини. Расправама из каторског круга — „О пропасти манастира светог Михаила на Превлаци” (1967); „Котор после прихватања млетачке власти” (1972); „Которско- млетачки спорови око црквених драгоцености” (1972) — дао је драгоцен прилог не само својој ужој завичајној историји, него и историји односа Млетачке републике према Боки Которској послије 1420. године, односно од времена када је ова наша област потпала под власт ове стране силе.

Што се тиче периода српске Деспотовине и њеног обухватања Зете, Божић га је обрађивао у *Историји народа Јуџославије I* (1951–1953), а извјесне теме продубљивао и касније. Учинио је то у студији: *Срџске земље у доба Сџефана Лазаревића* (најприје у поднесеном реферату на симпозијуму у Ресави 1968, и у проширеном тексту штампаном 1974), у којој је приказао и положај Зете у Деспотовини послије смрти Балше III (1420).

Иначе, Божићев текст у колективном дјелу *Историја народа Јуџославије, I*, по документованости, прецизности, тачности, тематској ширини и љепоти излагања предњачи међу другим текстовима. Већ онда се он уврстио у круг водећих југословенских медијевиста.

Божића је као тема интересовао и Вук Бранковић и његово вријеме. На основу изворне грађе, коју је конфронтирао народној традицији, успјешно је оцртао контроверзни лик великаша Вука Бранковића и политичке околности у којима је дјеловао. Наиме, и поред тога што је изгледало да је у историографији све речено, почев од критичке оцјене познатог историчара Љубомира Ковачевића, крајем XIX вијека па наовамо, Божић је успио да тачније протумачи сачуване изворе и потпуније сагледа цјелокупно послеријекосовско вријеме у коме је живио и дјеловао Вук Бранковић, и да о њему створи, односно изгради реалнију историјску слику. Управо је Божић, на основу извора, поставио и нова питања, супротна традицији, у својим студијама: *О улози Вука Бранковића* (1975) и *Неверство Вука Бранковића* (1975). Једно од тих питања је и питање: издајство се може посматрати и у перспективи другачијој од традиционалног схватања појма издаје. Може се слободно рећи, Божић је овим својим расправама отворио пут да се историјски реалније сагледа мјесто и улога Вука Бранковића у српској историји. Као битну чињеницу за улогу овог српског великаша у оновременој историји Србије и Балкана, Божић, износи његову службену титулу: *јосјодин Сѣефан Вук, јосјодар Србљем и Подунавију*, којом се титулисао и кнез Лазар. То је, према Божићу, доказ да је Вук Бранковић 1389–1396. године био на челу Лазареве Србије, док је Лазарев син Стефан био малољетан.

Иван Божић је имао висок научни углед у Југославији, а, рекао бих, нарочито високо је цијењен у Црној Гори, чију је историографију обогатио значајним студијама, као и врхунском синтезом о средњовјековној Зети — Црној Гори, у *Историји Црне Горе*. Његово дјело о црногорској историји заузима високо мјесто у историографији Црне Горе. Стога му је одато признање избором међу првим редовним члановима новоосноване Црногорске академије наука и умјетности (1973, 1976). У ЦАНУ је Божић, истина, кратко дјеловао јер се 1977. угасио његов иначе крхак живот. Ипак, дао је знатан допринос и раду ове младе највише наше научне установе. Активно је учествовао у припреми и раду научног скупа о изворима за историју Црне Горе. На том скупу поднио је исцрпан реферат о изворима за средњовјековну историју Црне Горе.

*

Трагајући за тим рефератом, овај који ово говори успио је да у архивским папирима ЦАНУ пронађе рукопис Ивана Божића који носи наслов: „Нацрт збирке извора за историју Црне Горе у средњем вијеку” (обима 53 стр. куцаног текста писаћом машином). Нема сумње Божић је овај текст написао по налогу ОДН Академије.

При састављању *Нацрта* Божић је пошао од сљедећих претпоставки:

„1. Нацрт треба да обухвати све изворе за историју Црне Горе у средњем веку, без обзира да ли ће се поједине књиге моћи припремити у блиској или далекој будућности. Чврст Нацрт збирке омогућује да свака књига извора, у тренутку свог објављивања добије своје ознаке: а) назив збирке, б) назив серије и ц) место припремљене књиге у серији. С друге стране, подробно разрађен нацрт омогућује да се лакше саставе издавачки планови за неколико година унапријед и за сваку наредну годину. Уједно он подстиче истраживаче на размишљање о лику и обиму књиге за коју би се одлучили да је саставе и припреме за штампу. Ако се у истражном научном претресу свих питања која искрсавају из овако сагледане збирке заузму начелни ставови, онда ће они бити обавезни за сваког научника и чиниће основицу за решавање мањих, за сваки случај посебних, питања која искрсну у току самог рада. Као поука треба да послуже и досадашња искуства: махом се лутало у систему и начину објављивања грађе, па је рад појединих научника на објављивању извора био углавном резултат њихових личних схватања.

„2. До појединости разрађен план уједно показује шта не треба радити. Поједини Институту, Академије и Архиви у Југославији објављују историјске изворе и при том обухватају уже или шире подручје, дуже или краће временско раздобље. Ни у ком случају не треба понављати посао који они обављају ни издавати оно што су они издали. Византолошки институт у Београду издаје на највишем научном нивоу серију Византијски извори за историју народа Југославије. Ту су одређене вести византијских писаца који говоре и о подручју данашње Црне Горе. Вероватно ће нека од будућих књига (до сада их је објављено четири) обухватити и дипломатичку грађу. Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине

и Оријентални институт у Сарајеву објављују грађу османлијског периода, писану турским језиком, грађу која садржи податке и о крајевима који данас улазе у састав Црне Горе. Српска академија наука и умјетности (као и раније установе из којих се она развила — Друштво српске словесности и Српско учено друштво) објављивала је и данас објављује у посебним збиркама и по својим осталим публикацијама изворе за историју српске државе у периоду Немањића и деспотовине. Историјски институт у Београду припрема Дипломатар ћириличких повеља. Сама Академија припрема велико критичко издање свих рукописа Душановог законика. Према томе, сви домаћи ћирилички споменици средњовековне српске државе већ су објављени или се припремају њихова нова, потпунија, критички обрађена и систематисана издања. У разним својим збиркама и публикацијама већ је доста грађе објавила и Југословенска академија знаности и умјетности у Загребу. Све оно што се издаје у тим установама не би требало да уђе у овај Нацрт. Шта више, било би пожељно, када се буде расправљало о Нацрту збирке извора за историју Црне Горе, да се на саветовање позову истакнути стручњаци тих установа како би се постигао споразум о расподели посла и усклађивању будућег рада.

„3. Добро разрађен Нацрт, који би са свим изменама унетим после исцрпне дискусије усвојила тела Друштва за науку и умјетност Црне Горе, постао би путоказ који би у будућем раду подстакao стварање младих научних кадрова оспособљених да наставе рад садашњих стручњака и дају свој допринос обogaћењу и усавршавању Збирке извора за историју Црне Горе. Млади људи морали би се већ сада појавити као сарадници старијих колега и учествујући у раду с њима стицати потребна искуства.

„4. Овај нацрт обухвата најстарије раздобље, оно које се завршава крајем XV века. Но, он је тако замишљен да се на њега могу ослонити планови научних радника о издавању историјских извора за наредна историјска раздобља — све до најновијих времена. Неке овде предложене серије једноставно би се продужиле, можда уз примену неких нових начела која условљава веће обиље грађе. Исто тако постоји могућност да се, у склопу овог Нацрта, додају нове серије, оне које ће садржавати грађу каква у најстаријем периоду не постоји.

„Имајући пред очима једино раздобље до краја XV века, предложио бих наслов збирке и наслове њених серија:

„ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ ЦРНЕ ГОРЕ
MONUMENTA MONTIS NIGRI HISTORICA

Серија I: Списи которских архива
Series I: Acta archivorum Catari

Серија II: Списи Дубровачког архива
Series II: Acta Archivi Ragusini

Серија III: Списи Млетачког архива
Series III: Acta Archivi Veneti

Серија IV: Закони, Градски статути, Земљишници
Series IV: Leges, Statuta civitatum, Catastica

Серија V: Акти и исправе различитог порекла
Series V: Acta et diplomata varia

Серија VI: Писци
Series VI: Scriptores

Ради објашњења самих серија и овлашног приказа њихове садржине и облика у коме би се грађа издавала, о свакој серији да је се посебан приказ.”

Цитирани уводни дио *Нацрта* јасно говори да је то био прецизно разрађен план за издавање извора за историју Црне Горе у средњем вијеку. С обзиром на то да је убрзо после његове израде Божић преминуо, о старању извршења *Нацрта* нико се у ЦАНУ није старао.

Божићев Нацрт актуелан је за издавање извора за средњевјековну историју јер од његове израде до данас мало је рађено на публиковању грађе.

*

Српска академија наука и уметности изабрала је Ивана Божића, редовног професора БУ, за дописног члана 1976. године. У друштву српских академика проживио је само нешто дуже од годину дана јер се његов динамични стваралачки живот угасио 20. августа

1977. године. Сахрањен је у Београду, гдје је стално живио и научно стварао још од завршетка студија. У Боку је редовно долазио ради одмора и истраживања у Которском архиву.

Иван Божић био је снажна духовна личност. Стоички је подносио болест која је била неизљечива. Али није престајао да ствара, журио је с припремом својих изабраних студија за књигу: *Немирно Поморје XV века* која се појавила постхумно (1979) у свему онако како ју је био он замислио и снабдио насловима поглавља и неопходним научним апаратом. Та књига је допринијела да њен аутор буде приснији у дијалогу који се непрестано води у нашој науци.

*

Иван Божић се формирао као научник у вријеме великих друштвених промјена у свијету и у нас, сазријевао је у једном врло сложенем револуционарном времену. Нова власт коју су водили комунисти прокламовала је став да се у свим областима друштвеног живота морају извршити промјене па, разумије се, и у историјској науци. Младом полетном научнику какав је био Божић тешко је било одољети захтјеву марксистичке партијности у историографији. Схватао је да комунистичкој власти и њеним идеолозима није одговарала наслијеђена буржоаска историографија са идеалом објективности — писати историју по методолошком начелу онако како је у истини било (Л. Ранке). Али он не само што није раскидао с критичком историографијом, него је наставио да је његује, иако је знао да је и она била подложна утицају друштвеног и културног стања средине и времена, знао је да је, ипак, наслијеђена историјска наука утемељенија на егзактној методологији, да је политички неутралнија.

Професор Иван Божић могао је да одоли притисцима режима и комунистичкој идеологији јер је био човјек стаменог моралног хабитуса. Знао је да би научно подлијегање владајућој идеологији било катастрофално за научну истину, па је, као озбиљан професор, уздржан и строг према себи и према другима, налазио начина да научно остане усправан, свјестан да таквим држањем сигурно губи у очима многих који су се повијали пред режимом и материјално због тога профитирали, али не и у науци којој је био посвећен. Овај професор, који је био оличење веома озбиљног, уздржаног,

и, рекао бих, наоко затвореног држања, увијек је успијевао да чињеницама из прворазредних извора одбрани историјску истину.

Писање историје је и у прошлости било условљено друштвено-политичким приликама, добрим дијелом било је зависно од става владајућих режима. Но и поред тога, историографија је успјела у модерној култури да се избори за своју научну аутономност и изгради чвршће критерије за објективно вредновање прошлости.

У Црној Гори званична историографија је све до краја њене самосталности била под снажним утицајем лозе Петровића, особито књаза/краља Николе Петровића. Ипак, било је писаца историје који су измицали утицају дворске историографије, ослањајући се на изворну грађу и савремена методолошка начела, објављивали су студије и монографске радове с идеалом научне објективности. То је уочљиво када се из данашње перспективе сагледа развој црногорске историографије између два свјетска рата. Стиче се утисак да је часопис *Зайиси* постао гласовит управо по објављивању историјских извора, да се у њему сретају радови заокупљени проблемима методологије и критике у историјској науци. Партијина историографија и у Црној Гори, као мање више и у читавој бившој Југославији, преовлађивала је после 1945. године, када је Комунистичка партија узела чврсто власт у своје руке и идеолошки показала да жели историографију која ће оправдати извршене револуционарне промјене у земљи.

Школован у критичкој историографској школи угледних професора Београдског универзитета, Божић је наставио да се и научно развија под утицајем и менторством неких од њих, који су наставили своју наставну и научну дјелатност и након извршених револуционарних промјена у Југославији (1945). Тијесно је сарађивао са еминентним професорима (Васом Чубриловићем, Виктором Новакком, Георгијом Острогорским, Јерјом Тадићем, Михаилом Динићем и другим) којима није одговарала револуционарна идеологија у историографији. Ипак, комунистичка власт је толерантно поступила према овој групи професора јер је цијенила њихове високе научне вриједности. Божићу је одговарало то толерисање затечених установа и наслијеђени начин наставно-научног рада, вјеровало је да ће угледни професори својим научним реномеом и дјелима учинити српску и југословенску београдску историјску школу

веома познатом на Балкану и у Европи. Послије раскида Југославије са Совјетским Савезом 1948/49. године, идеолошке стеге су постепено лабавиле, мада је идеолошки утицај у историјској науци и касније био јак. То је нарочито било уочљиво у обради савремене, односно најновије историје. Фаворизована је историја радничког покрета и Комунистичке партије, односно револуције и нове власти. И у историографији се неодмјерено писало о историјској улози Јосипа Броза Тита, што је било у функцији јачања његовог култа.

Божић је предметом истраживања средњовјековне историје био заклоњен, поштеђен снажнијег идеолошког притиска и дневнополитичког уплитања у историографске резултате. Он је успио, као и његови цијењени професори, да очува лично достојанство и достојанство науке. Сачувао је научни интегритет иако се бавио и сложеном и осјетљивом педагошком тематиком — писањем уџбеника за наставу историје у средњим школама и синтетичким прегледима историје Југославије. Божић је био један од најзапаженијих писаца уџбеника историје за основну школу, гимназију и средње стручне школе. Његова *Историја за VI разред основне школе* доживјела је од 1965. до 1975. године девет издања у Београду, Сарајеву и Загребу. Један је од аутора *Прегледа историје југословенских народа, I. Од најстаријих времена до 1948. године* (Београд, 1963). Сам је написао: *Преглед историје од XI до XIX вијека за II разред гимназије природно-математичког смјера* (Београд, 1963, стр. 212). Са Р. Новаковићем писац је уџбеника *Преглед историје од XI до XX века за II разред гимназије природно-математичког смјера*, који је од првог издања (у Београду 1966, стр. 352) доживио 11 издања. Његов уџбеник *Историја за први разред гимназије*, од првог издања у Сарајеву (1967) и проширеног и измијењеног издања у Београду (1969), доживио је 9 издања, покривајући гимназијску наставу у Србији, БиХ и Црној Гори. И по томе је професор Божић био омиљен и код школске омладине и код њихових наставника историје.

Све напријед речено потврђују и друге Божићеве књиге, студије и разноврсни тематски текстови, као и његова увијек добро припремљена и јасно излагана предавања, научне и стручне расправе које је водио на многим скуповима.

Божићево цјелокупно дјело може се узети као узоран примјер како је појединац и у историјској науци, једној од друштвених наука

од које се тражило највише партијности, могао, ако је имао научне храбрости и знања, да не подлегне владајућој идеологији и њој жртвује достојанство науке. Старија генерација професора историје, која је преживјела Други свјетски рат и учествовала активно у обнови наставног и научног рада на Филозофском факултету у Београду, у вријеме када је извршена велика смјена власти, очувала је досљедно научне стандарде, и допринијела да се и југословенска историјска наука уважава у свијету. Томе је значајан допринос дао и Божић својим цјелокупним дјелом и остваривањем континуитета између старије и нове наступајуће генерације научника и универзитетских наставника.

И да поновим: Иван Божић је својим бројним радовима и, нарочито, синтетичким текстовима у историјама Југославије и *Историји Црне Горе*, обогатио српску, југословенску и нарочито црногорску историографију. Тај његов удио у историографији Црне Горе постао је, и биће и убудуће, незаобилазан у историји ове земље која, иначе, има „вишак историје”.